

ارزیابی رعایت معیارهای کنترل واژگان در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی بر اساس استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴

زکیه عرب شیبانی^۱
سید مهدی طاهری^۲
محمد رضا علی بیگ^۳
علی رضا هویدا^۴

مطالعات دانش‌شناسی
سال اول، شماره دو، بهار ۹۴

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۰/۸
تاریخ پذیرش: ۹۴/۱/۷

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، تبیین میزان رعایت معیارهای کنترل واژگان در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی بر اساس استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ بود. **روش:** جامعه پژوهش را اصطلاح‌نامه‌های کلام اسلامی، منطق، فلسفه اسلامی، اصول فقه، اخلاق، علوم قرآنی و علوم حدیث تشکیل می‌دادند. به منظور اجرای پژوهش از روش توصیفی-پیمایشی استفاده شد. ابزار گردآوری داده‌ها سیاهه واریسی استخراج‌شده از استاندارد ۲۵۹۶۴ بود. از هر اصطلاح‌نامه ۴۵۰ اصطلاح و در مجموع ۳۱۵۰ اصطلاح انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت. **یافته‌ها:** یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که بیشترین میزان رعایت استاندارد به اصطلاح‌نامه فلسفه (۷۰٪) و بعد از آن به اصطلاح‌نامه‌های اصول فقه و کلام اسلامی (۶۵٪) مربوط می‌شد. اصطلاح‌نامه‌های علوم قرآنی و اخلاق به‌طور مشترک ۶۲/۵٪ و اصطلاح‌نامه‌های منطق و علوم حدیث نیز ۵۵٪ از معیارهای استاندارد را رعایت کرده بودند. **نتیجه‌گیری:** اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از نظر معیار رفع ابهام عملکرد ضعیفی داشتند. از مجموع اصطلاحات بررسی‌شده در این اصطلاح‌نامه‌ها، ۷۰/۲٪ به صورت اسم و عبارت اسمی و ۲۹/۵٪ به صورت اصطلاح مرکب به کار رفته بودند. اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از نظر معیار شکل دستوری اصطلاحات استاندارد را به‌طور کامل رعایت کرده بودند؛ اما در معیار ثبت نام اشخاص با استاندارد همخوانی نداشتند.

۱. کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم، arabsheibani_z@yahoo.com

۲. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی،

taherismster@gmail.com

۳. مربی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، m.alibeyk@gmail.com

۴. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، howidaa@gmail.com

واژگان کلیدی: استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴، اصطلاحنامه اخلاق اسلامی، اصطلاحنامه اصول فقه، اصطلاحنامه‌های علوم اسلامی، اصطلاحنامه علوم حدیث، اصطلاحنامه علوم قرآن، اصطلاحنامه فلسفه اسلامی، اصطلاحنامه کلام اسلامی، اصطلاحنامه منطق، معیارهای کنترل واژگان

مقدمه

هر جا که نیاز به اصطلاحاتی برای توصیف محتوایی موضوعی اشیای محتوایی باشد، اصطلاحنامه می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. راهنمای موسسه استانداردهای ملی آمریکا^۱ اهداف اصطلاحنامه را این گونه بیان کرده است: "ترجمه زبان طبیعی نویسندگان، نمایه‌سازان و کاربران به توصیفگر، افزایش هماهنگی در انتخاب اصطلاحات برای نمایه‌سازی، نشان دادن روابط میان اصطلاحات، ایفای نقش به‌عنوان ابزار جستجو و مرور" (محمدی و علیدوستی، ۱۳۸۶، ص ۲۶)

همزمان با رشد سریع اطلاعات و گسترش شبکه جهانی وب نسل جدیدی از اصطلاحنامه‌ها به وجود آمده‌اند که در فراداده‌ها، نمایه‌سازی وب‌سایت‌ها و صفحات وب، پایگاه‌های دسترس‌پذیر از طریق وب و موتورهای کاوش وب کاربرد دارند (اسفندیاری مقدم و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۷۰). این رشد سریع به همراه افزایش نیازهای اطلاعاتی، نیاز به ایجاد شیوه‌ها و ابزارهای مؤثر برای جستجو با نتایج بهتر و در زمان کمتر را ضروری ساخته است. اصطلاحنامه ابزاری مؤثر برای تأمین اصطلاحات مورد نیاز نمایه‌سازان در سازمان‌دهی اطلاعات و کاربران در شکل‌دهی پرسش‌های جستجو است و با ارائه اصطلاحات کنترل‌شده و مرتبط موجب کاهش نتایج بی‌ربط در جستجو می‌شود (محمدی و علیدوستی، ۱۳۸۶، ص ۲۷-۲۸).

ارزیابی اصطلاحنامه می‌تواند اعتبار اصطلاحنامه را از لحاظ قابلیت کاربرد، دامنه، جامعیت و مانعیت بهبود بخشد. فرآیند ارزیابی تعیین می‌کند که آیا اصطلاحنامه نیل به هدف‌های تعیین شده برای آن را تأمین می‌کند یا خیر. همچنین اصطلاحنامه ممکن است از دیدگاه‌های مختلف مورد نقد و ارزیابی قرار گیرد نظیر بررسی اصطلاحنامه توسط گروهی از کارشناسان، نقد

1. American National Standard Institute (ANSI)

ارزیابی رعایت معیارهای کنترل واژگان در اصطلاح...

اصطلاح‌نامه از دیدگاه کاربران، کنترل اصطلاح‌نامه با دیگر نمایه‌ها و واژگان در دسترس، مقایسه اصطلاح‌نامه با استانداردهای ملی و بین‌المللی و انجام آزمون‌های بازیابی و دسترسی بر روی وبسایت‌ها و نرم‌افزارهایی که اصطلاح‌نامه بر روی آن‌ها قرار دارد (دکس تری کلارک^۱ و لی زنگ^۲، ۲۰۱۲).

اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی اولین اصطلاح‌نامه منتشرشده در زمینه علوم اسلامی در مراکز اطلاعاتی دنیاست و از شیوه بنیادی برای تدوین آن‌ها استفاده شده است. طاهری (۱۳۹۱) می‌نویسد: «تولیدکننده این اصطلاح‌نامه اندیشه طراحی اصطلاح‌نامه کلان علوم اسلامی را در سر داشته است. تعداد اشیای محتوایی که بر اساس این اصطلاح‌نامه توصیف شده‌اند و در نظام اطلاعاتی کنسرسیوم محتوای ملی دسترس پذیر هستند به صدها هزار پیشینه (رکورد) می‌رسد»؛ و مرادی و شرافت (۱۳۸۲) در خصوص تدوین اصطلاح‌نامه کلان علوم اسلامی می‌گویند: «چنین اصطلاح‌نامه‌ای باید از چنان جامعیتی برخوردار باشد که بتواند به تمام جهان اسلام پاسخ گوید و هر اصطلاحی را که در این گستره بزرگ رواج دارد در خود جای دهد».

اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی زیرساخت اصلی پایگاه‌های اطلاعاتی علوم اسلامی به شمار می‌آیند، ۲۳ مرکز تولیدکننده اطلاعات مانند موسسه اطلاع‌رسانی تیان و سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی از این اصطلاح‌نامه‌ها استفاده می‌کنند (عاملی، ۱۳۹۱). پس این اصطلاح‌نامه‌ها باید از نظر پیروی از استانداردها دارای وضعیت مطلوب باشند تا بتوانند نقش مؤثری در بازیابی اطلاعات ایفا کنند.

اگر اصطلاح‌نامه‌ای با استانداردهای روز دنیا فاصله زیادی داشته باشد، قادر نخواهند بود بین استفاده‌کنندگان و سازمان دهندگان اطلاعات هماهنگی ایجاد کنند. چنین اصطلاح‌نامه‌ای نمی‌تواند اصطلاحات یک حوزه موضوعی را به خوبی نشان دهد؛ بنابراین روابط مفهومی اصطلاحات آشکار نمی‌شوند و مدارک با استفاده از این اصطلاح‌نامه، به صورت یکدست نمایه‌سازی نخواهند شد. در نتیجه هنگام جستجو اطلاعات نیز مدارکی

1. Dextre Clarke
2. Lie Zeng

بازیابی خواهند شد که با پرس وجوها ربط بالایی ندارند. چنین اصطلاح نامه ای نمی تواند نقش خود را در ذخیره و بازیابی اطلاعات به خوبی ایفا کند. اصطلاح نامه های علوم اسلامی، به منزله تولید علمی یک سازمان منتشر شده اند. تولیدی که در ابتدا نیاز سازمانی منشأ شکل گیری آنها بوده است و اکنون به عنوان ابزار مهم بازیابی، در جامعه اطلاعاتی کشور نقش آفرینی می کنند. آنچه در این میان اهمیت دارد، رعایت استاندارد در تدوین این اصطلاح نامه هاست تا اطمینان لازم را برای جامعه استفاده کننده به ارمغان آورد.

بر همین اساس، همخوانی اصطلاح نامه های علوم اسلامی - به عنوان تنها اصطلاح نامه های منتشر شده در رشته های مختلف علوم اسلامی - با استانداردهای روز دنیا مسئله اصلی پژوهش حاضر است. از آنجا که استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ جدیدترین و جامع ترین استاندارد حوزه تدوین اصطلاح نامه هاست، بررسی میزان رعایت معیارهای استاندارد یاد شده در اصطلاح نامه علوم اسلامی، بیانگر میزان روز آمدی آن خواهد بود. نتایج حاصل از این پژوهش، می تواند در روز آمد سازی و ویرایش های بعدی اصطلاح نامه ها مورد استفاده قرار گیرد. از آنجایی که تدوین اصطلاح نامه در شاخه های دیگر علوم اسلامی ادامه دارد، پژوهش حاضر می تواند رهنمودی برای اصطلاح نامه های در دست تدوین تلقی شود.

هدف و پرسش های پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر، تبیین میزان رعایت معیارهای کنترل واژگان در اصطلاح نامه های علوم اسلامی بر اساس استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ است. برای تحقق هدف بیان شده، پرسش های ذیل طراحی شده اند:

۱. معیارهای استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ در بخش کنترل واژگان در هر یک از اصطلاح نامه های علوم اسلامی به چه میزان رعایت شده است؟
۲. وضعیت اصطلاح نامه های علوم اسلامی از لحاظ رفع ابهام از توصیفگرهای اصطلاح نامه (دستورالعمل های مربوط به معیارهای یادداشت دامنه، یادداشت دامنه متقابل، یادداشت تاریخچه، کاربرد توضیح گر) چگونه است؟

۳. توزیع فراوانی اسم و عبارت اسمی و اصطلاحات مرکب در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی چگونه است؟
۴. آیا رهنمون‌های استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ در ارتباط با شکل دستوری (کاربرد صفت، قید، فعل، شکل مفرد و جمع) اصطلاحات رعایت شده است؟
۵. آیا دستورالعمل استاندارد مبنی بر ثبت نام اشخاص به صورت مستند رعایت شده است؟

پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های مختلفی باهدف ارزیابی اصطلاح‌نامه‌های موجود اجرا شده‌اند. برخی از این پژوهش‌ها به مقایسه اصطلاح‌نامه‌های هدف با اصطلاح‌نامه‌های معتبر و برجسته پرداخته‌اند و برخی دیگر، استانداردهای حوزه تدوین اصطلاح‌نامه را مبنای ارزیابی خود قرار داده‌اند. گروه سوم نیز معیارهای مطرح‌شده در متون علمی را برای ارزیابی انتخاب نموده‌اند. خوشبختانه در ایران تعداد این پژوهش‌ها قابل قبول است و به‌ویژه اصطلاح‌نامه‌های فارسی تولیدشده در کشور، از ابعاد گوناگونی مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. افزون بر این‌ها، فرایند ارزیابی از سوی کمیسیون ملی یونسکو برای تعیین اعتبار اصطلاح‌نامه‌های ایرانی انجام شده است. در ذیل به مهم‌ترین پژوهش‌های مرتبط به صورت خلاصه پرداخته خواهد شد.

جلالی دیزجی (۱۳۷۰)، دو اصطلاح‌نامه کشاورزی کب^۱ و آگرووک^۲ را به صورت تطبیقی مقایسه کرد. نتایج پژوهش وی نشان داد که اصطلاح‌نامه آگرووک در مقایسه با اصطلاح‌نامه کب دارای کاستی و نواقص مختلفی است و اصطلاح‌نامه کب امتیاز بالاتری را در ارزیابی به خود اختصاص داد.

کازرانی (۱۳۷۸) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصطلاح‌نامه فرهنگی فارسی (اصفا)، اصطلاح‌نامه نما: نظام مبادله اطلاعات علمی - فنی، اصطلاح‌نامه پزشکی فارسی و اصطلاح‌نامه موضوعی موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) را بررسی نمود. در این

1. CAB
2. Agrovoc

بررسی روابط معنایی، ساختار شکلی و نحوه ارائه اصطلاح‌نامه‌های فارسی بر اساس استاندارد ایزو ۲۷۸۸ ارزیابی شد. طبق یافته‌های حاصل از این پژوهش میزان رعایت استاندارد روابط معنایی و ساختار شکلی در اصطلاح‌نامه پزشکی نسبت به دیگر اصطلاح‌نامه‌ها بیشتر بوده است.

امیر حسینی (۱۳۸۶) در رساله دکتری خود هفت اصطلاح‌نامه اصفاء، شیمی، اصول فقه، کلام، فلسفه اسلامی و منطق را از دیدگاه کمی و کیفی مورد ارزیابی قرار داد. وی در زمینه بررسی کمی از هفت نسبت موجود برای ارزیابی اصطلاح‌نامه‌ها (مانند نسبت اتصال، پیوستگی، میزان دسترسی، نسبت تعادل، توانمندی و ...) استفاده کرد و بررسی کیفی اصطلاح‌نامه‌ها را همخوان با آثار لنکستر و استاندارد ایزو ۲۷۸۸ انجام داد. در این پژوهش، اصطلاح‌نامه فلسفه بیشتر میزان رعایت معیارهای مورد مطالعه را داشت.

امیر حسینی (۱۳۸۶ الف) در پژوهش دیگری با عنوان «ارزیابی کمی نسبت تعادل در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی حرکت به سمت تحلیل و توانمندی واژگان مدخل»، اصطلاح‌نامه‌های اصول فقه، کلام، منطق، علوم قرآنی و فلسفه را ارزیابی کرد و نشان داد که مطلوب‌ترین نتیجه نسبت تعادل بین توصیفگر و غیر توصیفگر به اصطلاح‌نامه‌های فلسفه و پس از آن به اصطلاح‌نامه اصول فقه اختصاص دارد.

خانی و دیگران (۱۳۸۶) ساختار اصطلاح‌نامه‌های پایگاه‌های اطلاعاتی پاب^۱ و ایمپیس^۲ و شیوه نمایه‌سازی آن‌ها را بر اساس استاندارد تدوین سازمان استانداردهای اطلاعاتی آمریکا مقایسه کردند. در این پژوهش نه معیار از دو اصطلاح‌نامه مش^۳ و ای‌ام تری^۴ با استاندارد مقایسه شد. یافته‌ها حاکی از آن بود نمایه‌سازی ایمپیس جامع‌تر از پاب مد است.

1. pubmed
2. Embase
3. Mesh
4. Emtree

کازرانی (۱۳۹۰) در رساله دکتری خود با عنوان ارزیابی اصطلاح‌نامه‌های فارسی با استاندارد انسی/نیزوزد ۱۳۹/۱۹ هیجده اصطلاح‌نامه منتشر شده در ایران (از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۸۷) را بررسی کرد. وی اصطلاح‌نامه‌ها را از دیدگاه ساختار شکلی، روابط معنایی، نحوه ارائه و سیستم مدیریت اصطلاح‌نامه ارزیابی کرد. نتایج پژوهش وی نشان داد: بیشترین نابسامانی در سیستم مدیریت اصطلاح‌نامه‌هاست. در بخش روابط معنایی وضعیت مطلوب‌تری نسبت به دو بخش دیگر وجود دارد.

شولتز^۲ (۲۰۰۶) در پژوهشی همخوانی اختصارات و آغازه‌های پزشکی با معادل‌های آن‌ها در سر عنوان موضوعی پزشکی (مش)^۳ را بررسی کرد. وی ۴۱۵ اختصار و آغازه، همراه با ۴۶ اختصار پر کاربرد در این حوزه را در مش جستجو نمود. نتایج این ارزیابی نشان داد به جزء ۴۶ اختصار پر کاربرد، سایر موارد معادل‌های مناسبی در مش ندارند. از آنجایی که اختصارات در متون پزشکی کاربرد فراوانی دارند، نبود معادل مناسب و در نتیجه فقدان توصیفگر مناسب برای نمایه‌سازی، ضعف مهم در مش تلقی می‌شود.

کنفرانس ای. اس. آی. اس^۴ (۱۹۹۷) محورهای کاربرد اصطلاح‌نامه پیرامون ساختار آن، ساختار و محتوای اصطلاح‌نامه و ارزیابی اصطلاح‌نامه مورد بررسی قرار داد و دست‌نامه‌ای به‌عنوان ابزاری برای روش‌های ارزیابی اصطلاح‌نامه ارائه شد.

تجاریبی نیز پیرامون نظام بازیابی اطلاعات چینی به نام سی. آی. آر. اس^۵ و اصطلاح‌نامه مرتبط تعاملی در سال ۱۹۹۷ منتشر شده است. در این پژوهش از روش‌های تعیین جامعیت و مانعیت برای ارزیابی اثربخشی نظام استفاده شده است و نتایج آن نشان داد که اصطلاح‌نامه‌های مرتبط، هم در اثربخشی بازیابی و هم در نمایه‌سازی ماشینی مؤثرترند (ای. اس. آی. اس، ۱۹۹۷ نقل شده در امیرحسینی، ۱۳۹۱، ص. ۶۴۳).

1. ANSI/ NISO Z39.19
2. Shultz
3. Medical subject heading (MeSH)
4. ISIS
5. ASIS

گرینبرگ^۱ (۱۹۹۳) در پژوهشی با عنوان اصطلاح‌نامه «هنر و معماری»^۲ و «اصطلاح‌نامه آل. سی.^۳ برای منابع گرافیکی» این دو اصطلاح‌نامه را با هم مقایسه کرد. نتایج پژوهش وی نشان داد اصطلاح‌نامه هنر و معماری ساختار چهریزه‌ای داشته و در حال حاضر به سمت مخاطبان خاص‌تری از پژوهشگران هنر و معماری گرایش دارد. «اصطلاح‌نامه آل. سی. برای منابع گرافیکی» بسیار شبیه به سرعنوان‌های موضوعی کنگره است و قصد دارد به طیف گسترده‌ای از جوامع آرشویی خدمت ارائه نماید.

مرور پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد، ارزیابی اصطلاح‌نامه‌ها باهدف افزایش میزان اثربخشی آن‌ها در محیط‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات و کمک به کاربران در فرایند اطلاع‌یابی همواره مورد توجه پژوهشگران بوده است. پژوهش‌های بررسی‌شده را می‌توان در سه گروه کلی تقسیم‌بندی نمود: نخست، پژوهش‌های کازرانی (۱۳۷۸) و کازرانی (۱۳۹۰) که ارزیابی اصطلاح‌نامه‌ها بر اساس استانداردهای بین‌المللی تدوین اصطلاح‌نامه را مدنظر قرار دادند؛ دیگر، پژوهش‌های جلالی دیزجی (۱۳۷۰)، خانی و دیگران (۱۳۸۶)، گرینبرگ (۱۹۹۳) و شولتز (۲۰۰۶) به مقایسه اصطلاح‌نامه‌ها با یکدیگر پرداختند و دودیکر، پژوهش‌های امیرحسینی (۱۳۸۶) و امیرحسینی (۱۳۸۶ الف) و کنفرانس ای. اس. آی. اس. در حوزه اصطلاح‌نامه‌ها (نقل در امیرحسینی، ۱۳۹۰) معیارهای مطرح در منابع علمی مبنای ارزیابی آن‌ها بود. هر یک از این پژوهش‌ها توانسته یافته‌های ارزشمندی را برای توسعه و بازنگری اصطلاح‌نامه‌ها ارائه دهد؛ اما با توجه به این که استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ به تازگی طراحی و به جامعه علمی عرضه شده است و ارزشمندی این استاندارد از این بعد که به کارکرد جدید اصطلاح‌نامه‌ها و میانکنش‌پذیری آن‌ها با سایر واژگان‌ها اختصاص یافته است، هنوز پژوهشی که اصطلاح‌نامه‌های فارسی را بر پایه این استاندارد ارزیابی نماید، انجام نشده است. اهمیت اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی که در بسیاری از

1. Greenberg
2. Art & Architecture Thesaurus (AAT)
3. LC Thesaurus

پژوهش‌های داخلی امتیاز بالایی را کسب نموده‌اند، ارزیابی آن‌ها را بر اساس استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ مبنای پژوهش حاضر قرار داد.

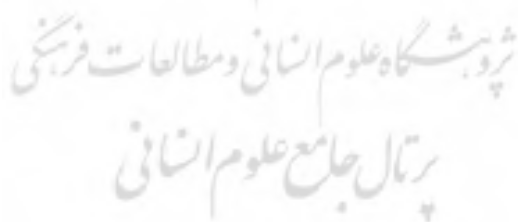
روش‌شناسی پژوهش

جامعه پژوهش هفت اصطلاح‌نامه‌ای است که در شاخه‌های مختلف علوم اسلامی تا پایان سال ۱۳۹۰ در کشور به زبان فارسی منتشر شده‌اند و کار تدوین آن‌ها در مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی وابسته به معاونت پژوهشی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم صورت گرفته است. این اصطلاح‌نامه‌ها عبارت‌اند از: اصطلاح‌نامه اخلاق اسلامی، اصطلاح‌نامه اصول فقه، اصطلاح‌نامه علوم حدیث، اصطلاح‌نامه علوم قرآنی، اصطلاح‌نامه فلسفه اسلامی، اصطلاح‌نامه کلام اسلامی و اصطلاح‌نامه منطق.

این پژوهش از نظر نوع یک پژوهش کاربردی است زیرا ارزیابی اصطلاح‌نامه‌های عضو جامعه پژوهش را به منظور ارائه بازخورد در راستای تقویت آن‌ها مدنظر قرار می‌دهد و برای انجام پژوهش از روش پیمایشی - توصیفی بهره گرفته است. سیاهه واری شامل معیارهای مطرح شده در استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ به عنوان ابزار گردآوری داده‌های توسط پژوهشگر تهیه شده است. در بخش کنترل واژگان، در هر اصطلاح‌نامه پانزده حرف الفبا که تعداد واژه‌های بیشتری از مجموع اصطلاحات را در برمی‌گرفتند (نظیر الف، ب و ...، میم، ن) انتخاب شد. سی اصطلاح از هر حرف (ده اصطلاح اول، ده اصطلاح پایانی و ده اصطلاح از صفحات میانی حرف) در مجموع ۴۵۰ اصطلاح از هر اصطلاح‌نامه به عنوان نمونه انتخاب شد. در نرم‌افزار اس. پی. اس. اس. صفحه‌ای برای آن طراحی شد. در هر معیار چنانچه استاندارد رعایت شده بود، به آن کد یک و در صورتی که استاندارد رعایت نشده بود، به آن کد ۲ و در صورتی که اصطلاح فاقد معیار موردنظر بوده (نظیر یادداشت تاریخیچه) به آن کد صفر اختصاص داده شد. برای تعیین میزان رعایت استاندارد در بخش کنترل واژگان در هر اصطلاح‌نامه، در جدولی فراوانی اصطلاحات در هر معیار، همچنین مغایرت یا عدم مغایرت با استاندارد مشخص شد. این جدول مبنایی برای امتیازدهی به معیارها و درصد رعایت استاندارد در بخش کنترل واژگان، قرار گرفت. به این صورت که برای هر معیار یک نمره در نظر گرفته شد. از آنجایی که ده معیار در پژوهش حاضر بررسی

شدند، در مجموع ده نمره به معیارها اختصاص داده شد و امتیاز هر اصطلاح‌نامه از این ده نمره محاسبه و درصد رعایت استاندارد مشخص شد.

درباره نحوه امتیازدهی به معیارها، با متخصصان آشنا با تدوین اصطلاح‌نامه مشورت شد و افزون بر آن برای اطمینان بیشتر از صحت نحوه امتیازدهی، چند اصطلاح‌نامه معتبر بین‌المللی بررسی شد. برای مثال ۴۵۰ اصطلاح از اصطلاح‌نامه یونسکو^۱ و ۴۵۰ اصطلاح از اصطلاح‌نامه جی. ای. ام. ای. تی^۲. به زبان عربی و انگلیسی (که این تعداد نمونه به روش مشابه همین پژوهش انتخاب شدند) بررسی شد تا میزان کاربرد اسم و عبارت اسمی، اصطلاح مرکب، یادداشت دامنه و توضیح‌گر مشخص شود. نتایج به‌دست آمده، نظر متخصصان اصطلاح‌نامه (درباره میزان مطلوب کاربرد معیارهای کنترل‌واژگان در اصطلاح‌نامه) را تأیید کرد. برای مثال در پژوهش حاضر، معیار مطلوب برای کاربرد اسم و عبارت اسمی ۷۵٪ و بیشتر از ۷۵٪ در نظر گرفته شده است. میزان کاربرد اسم و عبارت اسمی در اصطلاح‌نامه‌های معتبر بین‌المللی، برای مثال، اصطلاح‌نامه یونسکو ۹۲٪ و اصطلاح‌نامه چندزبانه جی. ای. ام. ای. تی. با همین نمونه مشابه در زبان انگلیسی ۸۶٪ و در زبان عربی ۷۷/۴٪ است. در ادامه نحوه امتیازدهی در جدول ۱ آمده است:

1. UNESCO Thesauruse

2. GEMET Thesauruse

ارزیابی رعایت معیارهای کنترل واژگان در اصطلاح...

جدول ۱. نحوه امتیازدهی به معیارهای کنترل واژگان در نمونه مورد بررسی مربوط به اصطلاح‌نامه‌های علوم

اسلامی

معیار	نحوه امتیازدهی
یادداشت دامنه	مطابق استاندارد، یادداشت دامنه برای شفاف کردن دامنه و نحوه کاربرد اصطلاحات در اصطلاح‌نامه باید به کار رود. با ارائه یادداشت دامنه، تعاریف پنهان اصطلاحات آشکار می‌شود و نمایه‌سازان و کاربران و تدوین‌کنندگان اصطلاح‌نامه به درک مشترکی از اصطلاح می‌رسند؛ بنابراین فقدان آن، نقص بزرگی برای اصطلاح‌نامه محسوب می‌شود؛ برای مثال در اصطلاح‌نامه یونسکو با همین نمونه مشابه (۴۵۰ اصطلاح)، ۱۰٪ اصطلاحات دارای یادداشت دامنه بودند. در پژوهش حاضر، در مواردی که درصد کاربرد یادداشت دامنه صفر درصد یا زیر ۱٪ باشد، امتیاز صفر برای آن در نظر گرفته می‌شود؛ چراکه زیر یک درصد یادداشت دامنه (در ۴۵۰ اصطلاح مورد بررسی) برای یک اصطلاح‌نامه قابل قبول نیست. در مواردی هم که درصد اصطلاحات دارای یادداشت دامنه بین ۱٪ تا ۲۵٪ باشد، امتیاز ۰/۲۵ و اگر درصد کاربرد یادداشت دامنه بین ۲۵٪ تا ۵۰٪ باشد، امتیاز ۰/۵ در نظر گرفته می‌شود. اگر درصد کاربرد یادداشت دامنه بین ۵٪ تا ۷۵٪ باشد، امتیاز ۰/۷۵ و در مواردی که درصد کاربرد یادداشت دامنه بین ۷۵٪ تا ۱۰۰٪ باشد، امتیاز یک برای آن منظور می‌شود. اگر یادداشت دامنه کاربرد را به‌خوبی نشان نداده باشد (استاندارد به‌درستی رعایت نشده است) ۲۵٪ از امتیاز در نظر گرفته شده کسر می‌شود.
یادداشت دامنه متقابل	اگر سیاست و دستورالعمل ارائه یادداشت دامنه متقابل (برای همه اصطلاحاتی که در یادداشت دامنه اصطلاحات دیگر به آن‌ها اشاره شده، یادداشت دامنه ارائه شده باشد) وجود نداشته باشد و درصد کاربرد یادداشت دامنه متقابل صفر یا زیر یک درصد باشد، امتیاز صفر منظور می‌شود. اگر سیاست و دستورالعمل ارائه یادداشت دامنه متقابل وجود داشته باشد، امتیاز یک منظور می‌شود.
یادداشت تاریخچه	یادداشت تاریخچه باید برای نشان دادن تاریخ اضافه شدن اصلاح به اصطلاح‌نامه یا تغییرات آن ارائه شود. اگر سیاست و دستورالعمل ارائه یادداشت تاریخچه به کاربر وجود نداشته باشد و درصد کاربرد یادداشت تاریخچه صفر باشد، امتیاز صفر منظور می‌شود. اگر سیاست و دستورالعمل ارائه یادداشت تاریخچه به کاربر وجود داشته باشد یعنی درصدی از اصطلاحات یادداشت تاریخچه داشته باشند، امتیاز یک منظور می‌شود.
نام‌های اشخاص	از آنجایی که نام‌های خاص فقط در دو اصطلاح‌نامه به کار رفته‌اند و بقیه اصطلاح‌نامه‌ها فاقد این مؤلفه‌اند؛ بنابراین ثبت مستند یا غیر مستند بودن نام‌های در این اصطلاح‌نامه‌ها قابل بررسی نیست و این معیار در امتیازدهی منظور نشده است.
شکل جمع و مفرد	به همان میزان که اصطلاح‌نامه استاندارد را رعایت کرده باشد، در این معیار امتیاز می‌گیرد؛ اگر ۱۰۰٪ استاندارد را رعایت کرده باشد، امتیاز یک و اگر ۹۰٪ رعایت کرده باشد امتیاز ۰/۹ دریافت می‌کند.

کاربرد توضیح گر	فقدان توضیح گر نقص محسوب می‌شود؛ چرا که از بین ۴۵۰ اصطلاح مورد بررسی در صدی از اصطلاحات نیاز به توضیح گر دارند و فقدان آن به منزله آن است که رفع ابهام از توصیفگرها به خوبی صورت نگرفته است. به عنوان مثال اصطلاح نامه یونسکو از بین ۴۵۰ نمونه بررسی شده، ۰/۷٪ اصطلاحات دارای توضیح گر بودند. در اصطلاح نامه چندزبانه جی. ای. ام. ای. تی با همین نمونه مشابه در زبان انگلیسی ۲/۷٪ و در زبان عربی ۲/۹٪ اصطلاحات توضیح گر داشتند. اگر درصد کاربرد توضیح گر در اصطلاح نامه صفر باشد، امتیاز صفر در نظر گرفته می‌شود؛ اما اگر درصدی از اصطلاحات دارای توضیح گر بودند، امتیاز یک در نظر گرفته می‌شود. چون ماهیت هر موضوع و میزان هم نوشت‌ها در آن زمینه، همچنین کاربرد اهل فن (استفاده از اصطلاح تک کلمه با توضیح گر به جای استفاده از اصطلاح مرکب و برعکس) بر درصد میزان کاربرد توضیح گر تأثیر دارد، صرف کاربرد توضیح گر ملاک و مدنظر است و نه درصد کاربرد آن.
اسم و عبارت اسمی	ایزو ۲۵۹۶۴ تأکید می‌کند، اصطلاحات باید به صورت اسم و عبارت اسمی باشد؛ برای مثال در بررسی که انجام شد، در اصطلاح نامه یونسکو با همین نمونه مشابه (۴۵۰ اصطلاح) ۹۲٪ اصطلاحات اسم و عبارت اسمی بودند. در اصطلاح نامه چندزبانه جی. ای. ام. ای. تی با همین نمونه مشابه در زبان انگلیسی ۸۶٪ و در زبان عربی ۷۷/۴٪ اصطلاحات به صورت اسم و عبارت اسمی بودند. در پژوهش حاضر اگر ۷۵٪ و بیشتر از ۷۵٪ اصطلاحات به صورت اسم و عبارت اسمی باشند، امتیاز ۰/۷۵ تا ۰/۶۵ تا ۰/۷۰ امتیاز ۰/۵، بین ۶۰٪ تا ۶۵٪ اصطلاحات به صورت اسم و عبارت اسمی باشد، امتیاز ۰/۶۰ و زیر ۰/۶۰ امتیاز صفر در نظر گرفته می‌شود.
اصطلاح مرکب	استفاده از اصطلاحات مرکب مجاز است؛ اما طبق ایزو ۲۵۹۶۴، غالب اصطلاحات باید به صورت اسم و عبارت اسمی باشد تا اصطلاح مرکب. با توجه آنچه در مورد اسم و عبارت اسمی بیان شد، در پژوهش حاضر، اگر ۲۵٪ و کمتر از ۲۵٪ اصطلاحات به صورت اصطلاح مرکب (۷۵٪ و بیشتر به صورت اسم و عبارت اسمی) باشند، امتیاز ۱، بین ۲۵٪ تا ۳۰٪ اصطلاحات به صورت اصطلاح مرکب (۷۰٪ تا ۷۵٪ به صورت اسم و عبارت اسمی) باشد، امتیاز ۰/۷۵ تا ۰/۶۵، دریافت می‌کند. اگر بین ۳۰٪ تا ۳۵٪ اصطلاحات به صورت اصطلاح مرکب (۶۵٪ تا ۷۰٪ به صورت اسم و عبارت اسمی) امتیاز ۰/۵، اگر بین ۳۵٪ تا ۴۰٪ اصطلاحات به صورت اصطلاح مرکب (۶۰٪ تا ۶۵٪ به صورت اسم و عبارت اسمی) امتیاز ۰/۲۵ و بالای ۴۰٪ اصطلاحات به صورت اصطلاح مرکب باشد (زیر ۶۰٪ اصطلاحات به صورت اسم و عبارت اسمی) باشد، امتیاز صفر در نظر گرفته می‌شود.
فعل	با توجه به اینکه ایزو ۲۵۹۶۴ تأکید دارد که فعل در اصطلاح نامه به کار نرود، همچنین این قاعده با توجه به قواعد عرفی جرح و تعدیل پذیر است مثل اصطلاح گاه باشد در اصطلاح نامه منطق. فعالیت‌ها را نیز باید به صورت اسم مصدر به کار برد. به همان میزان که اصطلاح نامه استاندارد را رعایت کرده باشد، در این معیار امتیاز می‌گیرد؛ یعنی اگر ۱۰۰٪ استاندارد را رعایت کرده باشد، امتیاز یک دریافت می‌کند.
قید	با توجه به اینکه ایزو ۲۵۹۶۴ تأکید دارد که قید در اصطلاح نامه به کار نرود، مگر زمانی که معنای خاصی داشته باشد، به همان میزان که اصطلاح نامه استاندارد را رعایت کرده باشد، امتیاز می‌گیرد؛ یعنی اگر ۱۰۰٪ استاندارد را رعایت کرده باشد، امتیاز یک و اگر ۹۰٪ رعایت کرده باشد امتیاز ۰/۹ دریافت می‌کند.

با توجه به اینکه ایزو ۲۵۹۶۴ تأکید دارد که صفت به‌تنهایی در اصطلاح‌نامه به کار نرود و همراه اسم به کار رود، به همان میزان که اصطلاح‌نامه استاندارد را رعایت کرده باشد، در این معیار امتیاز می‌گیرد؛ یعنی اگر ۱۰۰٪ استاندارد را رعایت کرده باشد، امتیاز یک دریافت می‌کند.

یافته‌های پژوهش

کنترل واژگان اصطلاح‌نامه متشکل از معیارهای یادداشت دامنه، یادداشت دامنه متقابل، یادداشت تاریخچه، کنترل شکل دستوری اصطلاح (صفت، اسم، قید، فعل)، کاربرد توضیح‌گر، شکل جمع و مفرد، اصطلاحات مرکب و نام‌های خاص است. در هر اصطلاح‌نامه ۴۵۰ اصطلاح از نظر رعایت رهنمون‌های استاندارد در معیارهای کنترل واژگان بررسی شد. درصد توزیع فراوانی کاربرد هر یک از معیارهای کنترل واژگان در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. توزیع درصد معیارهای کنترل واژگان در نمونه مورد بررسی مربوط به اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی

اصطلاح‌نامه	کاربرد یادداشت دامنه متقابل	کاربرد یادداشت دامنه	کاربرد اسم و عبارت اسمی	کاربرد اصطلاح مرکب	عدم استفاده از فعل	عدم کاربرد صفت به‌تنهایی	عدم کاربرد قید	انتخاب نام‌های اشخاص	انتخاب شکل جمع یا مفرد اصطلاح
اخلاق اسلامی	کاربرد معیار	۲۷٪	۰٪	۷۵٪	۲۳٪	۹۷٪	۹۷٪	۸۲٪	۰٪
اصول فقه	کاربرد معیار	۲۷٪	۰٪	۷۰٪	۳۰٪	۹۹٪	۱۰۰٪	۴۴٪	۰٪
علوم حدیث	کاربرد معیار	۰٪	۷۱٪	۶۲٪	۳۷٪	۹۸٪	۱۰۰٪	۴۷٪	۱۰۰٪

کاربرد معیار	۰	٪۲/۴	۰	٪۷/۸	۰	٪۶۸/۴	٪۳۱/۱	٪۹۹/۶	٪۹۸/۴	٪۹۹/۸	٪۲/۷	۰
کاربرد معیار با استاندارد	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
کاربرد معیار	۰	۰	۰	٪۱/۱	۰	٪۸۱/۱	٪۱۸/۹	٪۹۹/۶	٪۹۸/۲	٪۹۹/۸	٪۱/۱	۰
کاربرد معیار با استاندارد	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
کاربرد معیار	٪۴/۲	٪۰/۲	۰	٪۳/۳	۰	٪۷۳/۳	٪۲۶/۷	٪۱۰۰	٪۹۷/۶	٪۹۹/۶	٪۱/۱	٪۴/۲
کاربرد معیار با استاندارد	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	٪۱۰۰
کاربرد معیار	۰	۰	۰	٪۳/۳	۰	٪۶۰/۹	٪۳۸/۴	٪۹۹/۳	٪۹۸/۲	٪۱۰۰	٪۲/۷	۰
کاربرد معیار با استاندارد	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می شود، برای نمونه در اصطلاح نامه اخلاق اسلامی، ٪۲/۷ اصطلاحات، یادداشت دامنه داشتند که در ٪۰/۹ کاربرد یادداشت دامنه مغایر با استاندارد بوده است؛ و ٪۰/۲ اصطلاحات یادداشت دامنه متقابل داشتند. یادداشت تاریخچه برای هیچ کدام از اصطلاحات بکار نرفته است. از ۴۵۰ واژه بررسی شده، ٪۷۵/۱ اصطلاحات اسم و عبارت اسمی و ٪۲۳/۱ اصطلاح مرکب بودند. استاندارد ۲۵۹۶۴ درباره صفت، قید و فعل و شکل جمع و مفرد، به میزان ٪۱۰۰ رعایت شده است. نام های خاص در اصطلاح نامه اخلاق ذکر نشده اند. در اینجا از توضیح درصد فراوانی مؤلفه ها در سایر اصطلاح نامه ها به دلیل تکرار صرف نظر می شود.

پس از این که درصد فراوانی هر یک از مؤلفه ها در اصطلاح نامه های مربوط (مطابق جدول ۲) مشخص شد. بر اساس میزان کاربرد مؤلفه ها و مطابق با جدول ۱ به اصطلاح نامه ها در هر یک از مؤلفه ها امتیاز داده شد و میزان رعایت استاندارد با توجه به درصد امتیاز تعیین شد. امتیاز اصطلاح نامه ها در این معیارهای ده گانه و نیز میزان رعایت استاندارد در جدول

شماره ۳ قابل مشاهده است:

جدول ۳. میزان رعایت استاندارد در بخش کنترل واژگان مربوط به اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی

میزان امتیاز	فهرته	اسم و عبارت اسمی	اصطلاح مرکب	یادداشت دامنه متقابل	یادداشت تاریخچه	توضیح گر	عدم کاربرد قید	علم کاربرد صفت	علم کاربرد فعل	جمع و مفرد	درصد امتیاز
۰/۲۵	اخلاق اسلامی	۱	۱	۰/۲۵	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۶۲/۵٪
۰/۷۵	اصول فقه	۰/۷۵	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۶۵٪
۰/۲۵	علوم حدیث	۰/۲۵	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۵۵٪
۰/۵	علوم قرآنی	۰/۵	۰/۲۵	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۶۲/۵٪
۱	فلسفه اسلامی	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۷۰٪
۰/۷۵	کلام اسلامی	۰/۷۵	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۶۵٪
۰/۲۵	منطق	۰/۲۵	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۵۵٪

چنان که جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، اصطلاح‌نامه اخلاق اسلامی در معیار یادداشت دامنه امتیاز ۰/۲۵ دریافت کرده است؛ زیرا در این اصطلاح‌نامه ۲/۷٪ اصطلاحات یادداشت دامنه داشتند و ۰/۹٪ از یادداشت دامنه‌ها ارائه شده، کاربرد اصطلاح را به خوبی نشان نمی‌دادند و کاربردشان مغایر با استاندارد بود؛ بنابراین با توجه به جدول‌های ۱ (نحوه امتیازدهی به معیارهای کنترل واژگان) و جدول ۲ (توزیع درصد فراوانی معیارهای کنترل واژگان در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی) امتیاز ۰/۲۵ به معیار یادداشت دامنه در این اصطلاح‌نامه اختصاص داده شد. در معیار یادداشت دامنه متقابل چون زیر ۱٪ اصطلاحات یادداشت دامنه متقابل داشتند، امتیاز صفر دریافت می‌کند. در معیار یادداشت تاریخچه، چون یادداشت تاریخچه برای هیچ کدام از اصطلاحات ثبت نشده، امتیاز صفر به آن اختصاص داده شد. توضیح گر در اصطلاح‌نامه اخلاق به کار نرفته است، بنابراین امتیاز صفر دریافت می‌کند. در معیار اسم و عبارت اسمی، ۷۵/۱٪ اصطلاحات به صورت اسم و عبارت اسمی هستند و در معیار نام‌های مرکب ۲۳/۱٪ به صورت مرکب به کار رفته‌اند،

بنابراین در معیارهای اسم و عبارت اسمی و اصطلاح مرکب امتیاز یک دریافت می کند. در معیارهای فعل، صفت، قید استاندارد ۱۰۰٪ رعایت شده است (فعل، صفت و قید بیش از ۹۶٪ بکار نرفته اند و در مواردی که به کار رفته اند، کاربردشان توجیه پذیر بوده و مغایر با استاندارد نبوده است)، بنابراین در این مؤلفه ها امتیاز یک به آنها اختصاص یافت. بنابر آنچه بیان شد، مطابق جدول ۳ اصطلاح نامه اخلاق اسلامی در بخش کنترل واژگان امتیاز ۶/۲۵ از ده امتیاز و ۶۲/۵٪ استاندارد را رعایت کرده است.

امتیازدهی به سایر اصطلاح نامه ها، مانند اصطلاح نامه اخلاق صورت گرفت که در اینجا برای پرهیز از تکرار از ذکر آنها خودداری می شود.

پاسخ به پرسش اول پژوهش: در بخش کنترل واژگان اصطلاح نامه اخلاق ۶۲/۵٪، اصطلاح نامه اصول فقه ۶۵٪، اصطلاح نامه علوم حدیث ۵۵٪، اصطلاح نامه علوم قرآن ۶۲/۵٪، اصطلاح نامه فلسفه اسلامی ۷۰٪ و اصطلاح نامه کلام اسلامی ۶۵٪ و اصطلاح نامه منطق ۵۵٪ ایزو ۲۵۹۶۴ را رعایت کرده اند.

در پاسخ به پرسش های دوم تا پنجم پژوهش داده های مورد نظر را می توان در جدول ۴ مشاهده کرد.

جدول ۴. توزیع فراوانی معیارهای کنترل واژگان در نمونه مورد بررسی مربوط به کل نمونه ها در اصطلاح نامه های علوم اسلامی

کنترل واژگان	معیار		کاربرد مؤلفه		عدم کاربرد مؤلفه		کاربرد مغایر با استاندارد		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
یادداشت دامنه	۲۷	٪/۸	۳۱۲۳	٪/۹۹/۱	۴	٪/۱	۳۱۵۰		
یادداشت دامنه متقابل	۱	٪/۰/۳	۳۱۴۹	٪/۹۹/۹۶	-	-	۳۱۵۰		
توضیح گر	۱۱۷	٪/۳/۷	۳۰۳۱	٪/۹۶/۲	-	-	۳۱۵۰		
یادداشت تاریخچه	۰	۰	۳۱۵۰	٪/۱۰۰	-	-	۳۱۵۰		
اسم و عبارت اسمی	۲۲۱۰	٪/۷۰/۲	۹۴۰	٪/۲۹/۸	-	-	۳۱۵۰		
اصطلاح مرکب	۲۲۲۳	٪/۷۰/۵	۹۲۷	٪/۲۹/۵	-	-	۳۱۵۰		
عدم استفاده از فعل	۳۱۳۷	٪/۹۹/۶	۱۳	٪/۴	-	-	۳۱۵۰		

ارزیابی رعایت معیارهای کنترل واژگان در اصطلاح...

۳۱۵۰	-	-	٪۱/۷	۵۵	٪۹۸/۲	۳۰۹۵	عدم استفاده از صفت به تنهایی
۳۱۵۰	-	-	٪/۳	۱۱	٪۹۹/۷	۳۱۳۹	عدم کار برد قید به تنهایی
۳۱۵۰	-	-	۰	۰		۱۱۸	مواردی که باید بین شکل مفرد و جمع انتخاب صورت گیرد.
۳۱۵۰	٪۱۰۰	۴۰	٪۹۸/۷	۳۱۱۰	٪۱/۳	۴۰	نام‌های اشخاص

همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد، از بین ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده، فقط ۲۷ اصطلاح یادداشت دامنه داشتند و از این میان یادداشت دامنه، برای ۴ اصطلاح نیاز به ارائه یادداشت دامنه متقابل بود که این امر رعایت نشده است. یادداشت تاریخچه برای هیچ اصطلاحی ارائه نشده است. توضیح گر نیز به میزان ۳/۷٪ به کار رفته است. در اصطلاح‌نامه رفع ابهام از اصطلاح مرجع (توصیفگرها) با ارائه یادداشت دامنه، یادداشت دامنه متقابل، یادداشت تاریخچه و افزودن توضیح گر به اصطلاحات صورت می‌گیرد؛ بنابراین در پاسخ به پرسش دوم پژوهش باید گفت که اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از نظر رفع ابهام از توصیفگرها در وضعیت مطلوبی قرار ندارند.

پاسخ به پرسش سوم پژوهش: توزیع فراوانی اسم و عبارت اسمی و اصطلاحات مرکب در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی چگونه است؟

همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد، در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده، ۲۲۱۰ اصطلاح (٪۷۰/۲) اسم و عبارت اسمی و ۹۴۰ اصطلاح (٪۲۹/۵) اصطلاح مرکب بودند.

با توجه به جدول ۲، از نظر فراوانی اسم و عبارت اسمی، بیشترین فراوانی اسم و عبارت اسمی به اصطلاح‌نامه فلسفه اسلامی با ۸۱/۱٪ تعلق دارد. بعد از فلسفه، به ترتیب اخلاق اسلامی (٪۷۵/۱) کلام اسلامی (٪۷۰) علوم قرآن (٪۶۸/۴) و علوم حدیث (٪۶۲/۲) قرار دارند. کمترین میزان فراوانی اسم و عبارت اسمی به اصطلاح‌نامه منطق با ۶۰/۹٪ تعلق دارد.

با توجه به جداول ۲، در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی در معیار اصطلاح مرکب، بیشترین فراوانی به اصطلاح‌نامه منطق با ۳۸/۴٪ تعلق دارد. بعد از منطق، به ترتیب علوم حدیث (٪۳۷/۸) علوم قرآن (٪۳۱/۱) اصول فقه (٪۳۰) کلام (٪۲۶/۷) و اخلاق (٪۲۳/۱) قرار دارند. کمترین فراوانی اصطلاح مرکب به اصطلاح‌نامه فلسفه با ۱۸/۹٪ تعلق دارد.

پاسخ به پرسش چهارم پژوهش: آیا رهنمون‌های استاندارد در ارتباط با شکل دستوری اصطلاحات (کاربرد صفت، قید، فعل، شکل مفرد و جمع اصطلاحات) رعایت شده است؟ بر اساس داده‌های جدول شماره ۴، از ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده، ۳۱۳۹ اصطلاح (۹۹/۷٪) اصطلاح قید نبوده‌اند، در ۰/۳٪ باقیمانده نیز قید معنای خاصی داشته و کاربرد آن مجاز بوده است، مثل «خنده زیاد» در اصطلاح‌نامه اخلاق اسلامی؛ بنابراین اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از نظر عدم کاربرد قید در وضعیت مطلوبی قرار دارند.

با توجه به دستورالعمل استاندارد مبنی بر عدم استفاده از فعل و مصدر به‌عنوان اصطلاح مرجح، از ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده، ۳۱۳۷ اصطلاح (۹۹/۶٪) به‌صورت مصدر و فعل به کار نرفته‌اند و ۱۳ اصطلاح یعنی (۰/۴٪) به‌صورت فعل یا وجه مصدری استفاده شده‌اند که با توجه به تأکید استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ مبنی بر جرح و تعدیل این قاعده بر مبنای قوانین عرفی، کاربرد آن‌ها توجیه‌پذیر است، مانند اصطلاح «گاه باشد» در اصطلاح‌نامه منطق یا «خوردن» در اصطلاح‌نامه اخلاق اسلامی؛ بنابراین اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از نظر عدم کاربرد فعل در وضعیت مطلوبی قرار دارند.

از ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده ۳۰۹۵ اصطلاح (۹۸/۳٪) صفت نبوده‌اند. ۵۵ اصطلاح (۱/۷٪) نیز مواردی بوده است که ایزو ۲۵۹۶۴ استفاده از صفت را مجاز شمرده است. با توجه به دستورالعمل ایزو ۲۵۹۶۴، مبنی بر عدم استفاده از صفت به‌تنهایی به‌عنوان اصطلاح مرجح، اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از نظر عدم کاربرد صفت در وضعیت مطلوبی قرار دارند.

در معیار شکل جمع و مفرد، در بین معیارهای موردبررسی، موردی خلاف استاندارد مشاهده نشد. اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی وضعیت مطلوبی داشته‌اند و دستورالعمل‌های استاندارد ۲۵۹۶۴ را درباره استفاده از شکل جمع و مفرد ۱۰۰٪ رعایت کرده‌اند.

با توجه به موارد بالا، در پاسخ به سؤال چهارم پژوهش باید گفت: اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از نظر دستورالعمل‌های استاندارد در ارتباط با شکل دستوری اصطلاحات (کاربرد صفت، قید، فعل، شکل مفرد و جمع اصطلاحات) در وضعیت مطلوبی قرار دارند و استاندارد را ۱۰۰٪ رعایت کرده‌اند.

پاسخ به پرسش پنجم پژوهش: آیا دستورالعمل استاندارد مبنی بر ثبت نام‌ها به صورت مستند رعایت شده است؟ ایزو ۲۵۹۶۴ تأکید می‌کند که نام‌های خاص (نام‌های اشخاص و مکان‌ها) نقاط بازیابی مفیدی در اصطلاح‌نامه‌ها به شمار می‌آیند. هنگامی که این نام‌ها به عنوان اصطلاح مرجح (توصیفگر) به کار می‌روند، باید به شکل مستند و همخوان با قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن و یا فهرست‌های مستند ملی و بین‌المللی به کار روند. ۴۰ اصطلاح از نمونه پژوهش، نام‌های اشخاص بودند و این نام‌ها نه تنها همخوان با استاندارد به کار نرفته بودند، بلکه در مواردی نام یک فرد در دو اصطلاح‌نامه به دو شیوه متفاوت ثبت شده بود. در مقدمه هیچ‌یک از اصطلاح‌نامه‌ها نیز درباره نحوه کاربرد نام‌های خاص و نمایه‌سازی مدارک به آن‌ها توضیحی داده نشده بود؛ بنابراین در پاسخ به پرسش پنجم پژوهش باید گفت: اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی در معیار ثبت نام‌های خاص به هیچ وجه، با ایزو ۲۵۹۶۴ همخوانی ندارند.

بحث و نتیجه‌گیری

تأثیر اصطلاح‌نامه در بازیابی اطلاعات و نیز هزینه‌بر و زمان‌بر بودن کار تدوین آن، ایجاب می‌کند که این فرآیند بر اساس ضوابط و استانداردهای مربوط صورت گیرد تا حاصل کار به عنوان ابزاری مفید در بازیابی اطلاعات نقش آفرینی نماید. ارزیابی اصطلاح‌نامه ضامن بقا و پویایی آن است. در زمینه ارزیابی اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی، کازرانی و امیرحسینی پژوهش‌هایی انجام داده‌اند. پژوهش حاضر با پژوهش‌های کازرانی در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۹۰ و بخشی از رساله دکتری امیرحسینی (۱۳۸۶ ب) از این نظر که تکیه بر یک استاندارد بین‌المللی دارد شباهت دارد. با این تفاوت که استاندارد پژوهش حاضر متفاوت از پژوهش کازرانی و امیرحسینی است و روزآمدترین استاندارد (ویرایش ۲۰۱۱) است که در زمینه ساخت و تدوین اصطلاح‌نامه منتشر شده است. جامعه پژوهش حاضر نیز با پژوهش‌های نامبرده متفاوت است. جامعه پژوهش امیرحسینی اصطلاح‌نامه‌های اصفاء، شیمی، اصول فقه، کلام، فلسفه اسلامی و منطق است. پژوهش کازرانی اصطلاح‌نامه علوم حدیث را بررسی نکرده و ویرایش قبلی اصطلاح‌نامه علوم قرآنی را مورد بررسی قرار داده است. شیوه پژوهش و روش نمونه‌گیری کازرانی متفاوت با پژوهش حاضر است. کازرانی از جدول

مورگان برای نمونه گیری استفاده کرده است و از هر اصطلاح نامه در حدود ۳۰۰ تا ۳۵۰ اصطلاح به عنوان نمونه انتخاب کرده است، اما در پژوهش حاضر از هر اصطلاح نامه ۴۵۰ اصطلاح بررسی شد.

به طور کلی اصطلاح نامه های علوم اسلامی از نظر معیارهای یادداشت دامنه، یادداشت دامنه متقابل و یادداشت تاریخچه عملکرد ضعیفی نشان دادند. تعداد یادداشت دامنه های اصطلاح نامه های علوم اسلامی در حد قابل قبولی نیست. از ۳۱۵۰ اصطلاح نامه بررسی شده در اصطلاح نامه های علوم اسلامی، فقط ۲۳ اصطلاح (۰/۷٪) یادداشت دامنه داشتند. در بعضی اصطلاح نامه ها نظیر علوم حدیث و منطق از بین ۴۵۰ اصطلاح بررسی شده، هیچ اصطلاحی یادداشت دامنه نداشت. برای تبیین بیشتر، به عنوان مثال، اصطلاح نامه اخلاق اسلامی با ۴۷۲۸ اصطلاح مرجع، ۳۳ یادداشت دامنه دارد و یا اصطلاح نامه اصول فقه با ۵۳۹۴ اصطلاح مرجع، پنج یادداشت دامنه دارد.

اصطلاح نامه با ارائه یادداشت دامنه و یادداشت های تاریخی موجب یکدستی در فرآیند ذخیره و بازیابی اطلاعات می شود. اگرچه کاربران اصطلاح نامه های علوم اسلامی از لحاظ دانشی متخصص به شمار می آیند، اما به واقع مانند دیگر حوزه های علوم انسانی اصطلاح شناس نیستند. ضمن اینکه دانش نمایه سازان به اندازه کارشناسان تدوین اصطلاح نامه های علوم اسلامی که متخصصان موضوعی نیز هستند، نیست. اصطلاحاتی که دامنه موضوعی آن ها همپوشانی دارد، نیاز به ارائه یادداشت دامنه ای دارند تا تمایز کاربرد آن ها را نشان دهد. گروهی از کاربران اصطلاح نامه ها، نمایه سازانی هستند که در پایگاه ها و مراکز اطلاعاتی به نمایه سازی مشغول اند، گروهی دیگر از کاربران کاوشگرانی هستند که به جستجو در این پایگاه ها می پردازند. ارائه یادداشت دامنه سبب می شود متخصصان موضوعی، نمایه سازان و کاربران به درک مشترکی از اصطلاح برسند. در این صورت است که فرآیند نمایه سازی اشیای محتوایی با دقت بیشتری انجام می شود. هنگام جستجو نیز نتایج مرتبط تری بازیابی می شود.

افزون بر آنکه تعداد یادداشت دامنه در اصطلاح نامه های علوم اسلامی اندک است. همین تعداد یادداشت دامنه در برخی اصطلاح نامه ها، ابهام اصطلاحات را رفع نمی کنند و

می توان گفت یادداشت دامنه محسوب نمی شوند. به عنوان نمونه، یادداشت دامنه اصطلاح ذیل مربوط به اصطلاح نامه اخلاق این گونه است:

لذت

ی.د: زیرمجموعه آن را در دانش فلسفه جستجو کنید.»

این گونه یادداشت ها یادداشت ارجاعی هستند. از نظر ایزو ۲۵۹۶۴ هر یادداشتی غیر از یادداشت دامنه (در صورتی که لازم است در اصطلاح نامه بیاید) باید از یادداشت دامنه جدا شود.

در برخی اصطلاح نامه ها، تعریف کامل اصطلاح با یادداشت دامنه درهم آمیخته شده است. استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ پیشنهاد می کند، در صورتی که تعریف کامل اصطلاح مورد نیاز است، باید به صورت جداگانه بیاید و منبع تعریف ذکر شود.

مثال: اصطلاح «منقطع» در اصطلاح نامه علوم حدیث:

مُنْقَطِع (اخص)

ی.د: حدیث منقطع در اصطلاح علمای حدیث سه اصطلاح دارد:

- ۱- حدیث منقطع (وقف بر تابعی) که اخص حدیث مرسل (اعم) شمرده شده است.
  - ۲- حدیث منقطع (اعم) که مترادف حدیث مرسل (اعم) شمرده شده است.
  - ۳- حدیث منقطع (اخص) که اعم آن حدیث مرسل (اعم) است.
- حدیث منقطع (اخص) تعریف های متفاوت دارد: ۱. حدیثی است که یک نفر از وسط سند آن حذف شده است. ...»

از ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده، فقط یک اصطلاح یادداشت دامنه متقابل (اگر در یادداشت دامنه اصطلاحی به اصطلاح مرجعی اشاره شود، باید یادداشت دامنه متقابل برای اصطلاح نامبرده شده، ایجاد شود) داشته است؛ بنابراین در معیار یادداشت دامنه متقابل، اصطلاح نامه های علوم اسلامی دستور العمل استاندارد را رعایت نکرده اند.

از ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده در اصطلاح نامه های علوم اسلامی، هیچ کدام یادداشت تاریخچه نداشتند. یادداشت تاریخچه افزودن اصطلاح به اصطلاح نامه یا تغییرات آن

در طول زمان را نشان می‌دهد و برای آگاهی از تغییرات اصطلاح و بازیابی مدارکی که در گذشته با اصطلاح دیگری نمایه‌سازی شده‌اند، بسیار اهمیت دارد؛ بنابراین فقدان آن نقص عمده‌ای محسوب می‌شود.

ایزو ۲۵۹۶۴ تأکید می‌کند، غالب اصطلاحات در اصطلاح‌نامه به صورت اسم و عبارت اسمی باشد. در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده، ۲۲۱۰ اصطلاح (۷۰/۲٪) اسم و عبارت اسمی بودند. این رقم با معیار مطلوب پژوهش حاضر (۷۵٪ اسم و عبارت اسمی) فاصله دارد. اگرچه استفاده از اصطلاحات مرکب در اصطلاح‌نامه اجتناب‌ناپذیر است؛ اما باید غالب اصطلاحات به صورت اسم و عبارت اسمی باشد. در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی (۲۹/۵٪) اصطلاحات مرکب بودند. این رقم با معیار مطلوب پژوهش یعنی زیر ۲۵٪ کاربرد اصطلاح مرکب فاصله دارد.

با توجه به تأکید ایزو ۲۵۹۶۴ که غالب اصطلاحات باید به صورت اسم و عبارت اسمی باشند و مقایسه درصد فراوانی اصطلاحات مرکب در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی با اصطلاح‌نامه‌های بین‌المللی؛ این سؤال مطرح است که آیا این درصد کاربر اصطلاح مرکب توجیه‌پذیر است؟ سؤالی که پاسخگویی به آن نیازمند کار تیمی متشکل از متخصصان موضوعی، اصطلاح‌شناسان و کارشناسان جست‌وجو است.

در معیار توضیح‌گر از ۳۱۵۰ اصطلاح بررسی شده در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی، ۱۱۷ اصطلاح (۳/۷٪) توضیح‌گر داشتند. در برخی اصطلاح‌نامه‌های نظیر اخلاق و منطق توضیح‌گر اصلاً به کار نرفته است. در هر زمینه موضوعی درصدی از اصطلاحات وجود دارند که برای ابهام‌زدایی از آن‌ها باید از توضیح‌گر استفاده کرد. از آنجایی که توضیح‌گر به کار می‌رود تا از اصطلاحات ابهام‌زدایی کند. فقدان آن به منزله آن است که رفع ابهام از اصطلاحات به خوبی صورت نمی‌گیرد؛ بنابراین در معیار توضیح‌گر برخی اصطلاح‌نامه‌ها عملکرد خوبی نداشته‌اند؛ برای مثال در اصطلاح‌نامه اخلاق، اصطلاح «سائل» فاقد توضیح‌گر است و معلوم نیست سائل به معنای «محتاج» مدنظر بوده است، یا سائل به معنای «پرسشگر».

اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی از نظر عدم کاربرد قید، صفت و فعل استاندارد را به صورت ۱۰۰٪ رعایت کرده‌اند، یعنی صفت، قید و فعل در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی به کار نرفته است و در مواردی که به کار رفته‌اند کاربردشان مجاز بوده است و معنای خاصی داشته‌اند. مثل «خنده زیاد» در اصطلاح‌نامه اخلاق اسلامی، اصطلاح «گاه باشد» در اصطلاح‌نامه منطق یا «خوردن» در اصطلاح‌نامه اخلاق اسلامی.

در معیار شکل جمع و مفرد، در بین معیارهای مورد بررسی، موردی خلاف استاندارد مشاهده نشد. اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی وضعیت مطلوبی داشته‌اند و دستورالعمل‌های استاندارد ۲۵۹۶۴ را درباره استفاده از شکل جمع و مفرد ۱۰۰٪ رعایت کرده‌اند. در معیار شکل جمع و مفرد، اگرچه در بین نمونه‌ها، موردی خلاف دستورالعمل استاندارد مشاهده نشد؛ اما در سایر اصطلاحات نکته قابل تأملی مشاهده شد. در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی^۱ اعضای بدن در مواردی که باید به صورت جمع به کار روند، به صورت مفرد به کار رفته‌اند: به عنوان مثال «دست» و «پا» در اصطلاح‌نامه‌های اخلاق و کلام اسلامی که باید به صورت «دست‌ها» و «پاها» به کار روند اما به صورت «دست» و «پا» به کار رفته‌اند. استانداردهایی که تاکنون در زمینه تدوین و ساخت اصطلاح‌نامه منتشر شده‌اند، تأکید دارند اعضای بدن در موجودات زنده، هر گاه عضو فقط یکی باشد، به صورت مفرد و اگر بیش از یکی در موجود زنده وجود دارد به صورت جمع به کار می‌رود. در کتاب درآمدی بر اصطلاح‌نامه علوم اسلامی نیز همین دستورالعمل آمده است (یعقوب‌نژاد، ۱۳۷۵). کاربرد «دست» و «پا» در اصطلاح‌نامه‌های اخلاق و کلام اسلامی خلاف ایزو ۲۵۹۶۴ و همچنین دستورالعمل تدوین اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی (ارائه شده در کتاب «درآمدی بر اصطلاح‌نامه علوم اسلامی») است.

در معیار نام‌های اشخاص علاوه بر عدم رعایت دستورالعمل استاندارد نوعی ناهماهنگی در ثبت نام‌های به چشم می‌خورد. رویکرد یکسانی برای ذکر یا عدم ذکر نام‌های در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی وجود ندارد. نام‌های اشخاص در برخی اصطلاح‌نامه‌ها،

۱. این موارد در خارج از نمونه پژوهش مشاهده شد، اما به علت اینکه حائز اهمیت بود، آورده شده است.

وارد شده‌اند و در برخی اصطلاح‌نامه‌ها وارد نشده‌اند. در اصطلاح‌نامه‌هایی هم که نام‌های اشخاص به کار رفته‌اند، نام‌های به یک شیوه ثبت نشده‌اند.

مانند

الف) اصطلاح‌نامه کلام اسلامی

امام علی علیه‌السلام، بیج: علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام

ب) اصطلاح‌نامه علوم حدیث:

علی (علیه‌السلام) (امام اول)، بیج: امام علی (علیه‌السلام)

علی بن ابی‌طالب (علیه‌السلام)

نام‌های خاص در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی در بعضی رشته‌ها نظیر علوم حدیث، علوم قرآن و کلام اسلامی نقاط مفیدی برای بازیابی اطلاعات محسوب می‌شوند. پیشنهاد ایزو ۲۵۹۶۴ برای ثبت نام‌های خاص، نظیر نام‌های اشخاص و مکان‌ها استفاده از شکل مستند آن‌هاست. برای ثبت نام‌های به شکل مستند، باید از فهرست‌های مستند ملی و بین‌المللی و قوانینی نظیر قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن استفاده کرد. در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی در بعضی از رشته‌ها، نظیر اخلاق اسلامی، اصول فقه، منطق نام‌های خاص (نام‌های اشخاص) به چشم نمی‌خورد. حال آنکه نام‌های خاص نظیر نام‌های اشخاص و مؤسسات می‌تواند در نمایه‌سازی مدارک مفید باشند. به عنوان مثال نمایه‌سازی مدرکی با عنوان بندگی از نگاه امام سجاده، می‌تواند با اصطلاحاتی نظیر امام سجاده، امام زین‌العابدین، علی بن حسین نمایه‌سازی شود؛ بنابراین کنترل نام‌های خاص امری ضروری است و باید مورد توجه قرار گیرد. در ادامه به منظور تقویت و بهبود وضعیت اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی، به طور مشخص پیشنهادهای ذیل بر اساس رهنمون‌های استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ ارائه می‌گردند:

۱. یادداشت‌های ارجاعی از یادداشت‌های دامنه جدا شوند؛
۲. تعاریف در فیلد جداگانه ارائه شوند؛
۳. یادداشت تاریخچه برای اصطلاحاتی که تغییر یافته‌اند و یا اضافه شده‌اند، ارائه شود تا کاربران از اصطلاحات انجام شده در اصطلاح‌نامه آگاه گردند؛

۴. تعداد یادداشت دامنه در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی افزایش پیدا کند و هنگام روزآمدسازی اصطلاح‌نامه، به این نکته توجه شود که اضافه کردن اصطلاح جدید، ممکن است ارائه یادداشت دامنه را برای اصطلاحات دیگر ضروری سازد؛

۵. در اصطلاح‌نامه‌هایی مانند اخلاق، درباره اضافه کردن توضیح گر و یادداشت دامنه بازنگری صورت گیرد؛

۶. از آنجایی که هدف از اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی، تدوین اصطلاح‌نامه جامع علوم اسلامی بوده، لذا بهتر است این اصطلاح‌نامه‌ها در موارد زیر یکپارچگی داشته باشند:

۱-۶. در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی در مواردی یک نام منحصر به فرد به دو شیوه مختلف آمده است. در برخی اصطلاح‌نامه‌ها نام‌های خاص آورده شده‌اند و در برخی نیامده‌اند (با وجود اینکه نقاط بازیابی مفیدی هستند) هستند، لذا یکی از دو رویکردهای زیر پیشنهاد می‌شود:

در صورت تمایل به حفظ نام‌های خاص در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی، بهتر است آن‌ها را به شکل مستند (همخوان با فهرست‌های مستند و قوانینی نظیر آنگلو-امریکن) آورد.

در صورت عدم تمایل به حفظ نام‌های خاص در اصطلاح‌نامه، فایل مستند جداگانه‌ای برای نام‌های خاص در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی ایجاد شود و در مقدمه اصطلاح‌نامه دستورالعمل‌های لازم برای نمایه‌سازی (چگونگی ذکر نام‌های خاص) ارائه شود.

۲-۶. در مورد شکل جمع و مفرد، اعضای بدن در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی، مطابق ایزو ۲۵۹۶۴ و دستورالعمل مرکز اصطلاح‌نامه (مندرج در کتاب درآمدی بر اصطلاح‌نامه علوم اسلامی نوشته یعقوب نژاد) عمل شود. در پایان، ارزیابی دیگر اصطلاح‌نامه‌های فارسی بر مبنای استاندارد ایزو ۲۵۹۶۴ به‌عنوان جدیدترین و معتبرترین استاندارد تدوین اصطلاح‌نامه‌ها پیشنهاد می‌گردد. ارزیابی دیگر اصطلاح‌نامه‌های تولیدشده در ایران بر اساس استاندارد جدید ایزو ۲۵۹۶۴ می‌تواند

زمینه را برای استانداردسازی و به پیروی از آن افزایش کارایی و کارآمدی این اصطلاح‌نامه‌ها فراهم سازد.

منابع

- اسفندیاری مقدم، علیرضا؛ طاهری، سید مهدی؛ یعقوب نژاد، محمدهادی (۱۳۸۶). رویکردهای نوین در تدوین و کاربرد اصطلاح‌نامه‌ها. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- امیرحسینی، مازیار (۱۳۸۶). ارزیابی کمی نسبت تعادل در اصطلاح‌نامه‌های علوم اسلامی: حرکت به سمت تحلیل توانمندی واژگان مدخل. ماهنامه کتاب ماه کلیات. ۱۰(۱۱۸)، ۱۶-۲۹.
- امیرحسینی، مازیار (۱۳۸۶ الف). ارزیابی عوامل کمی و کیفی در اصطلاح‌نامه‌های فارسی. ماهنامه کتاب ماه کلیات. ۱۰(۱۱۸)، ۱۰۰-۱۰۴.
- امیرحسینی، مازیار (۱۳۸۶ ب). ارزیابی عوامل کمی و کیفی مؤثر در نظام ذخیره و بازیابی اطلاعات در اصطلاح‌نامه‌های فارسی. پایان‌نامه دکتری. دانشگاه شیراز، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی، شیراز.
- امیرحسینی، مازیار (۱۳۹۱). ارزیابی کمی مقوله پیوستگی در شبکه توصیف‌گرهای اصطلاح‌نامه اصول فقه، منطق، فلسفه اسلامی، علوم قرآنی و کلام. در مجموعه مقالات همایش ملی اصطلاح‌نامه و کاربردهای آن در محیط الکترونیکی (۲۴ آبان ۱۳۸۶). تهران: کتابدار.
- جلالی دیزجی، علی (۱۳۷۰). بررسی تطبیقی دو اصطلاح‌نامه کشاورزی *Agrovoc* و *CAB*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- خانی، صدیقه؛ علی بیگ، محمدرضا؛ حقانی، حمید (۱۳۸۶). مقایسه ساختار اصطلاح‌نامه‌های پایگاه‌های اطلاعاتی *Pubmed* و *Embase* با استاندارد اصطلاح‌نامه نویسی سازمان ملی استانداردهای اطلاعاتی آمریکا و بررسی شیوه‌های نمایه‌سازی دو پایگاه. مدیریت سلامت. ۱۰(۲۷)، ۲۷-۳۲.
- طاهری، سید مهدی؛ یعقوب نژاد، محمدهادی (۱۳۹۱، بهمن ۴). زبان‌های راه‌گزین و محیط اطلاعاتی کنسرسیوم‌های محتوایی: تحلیلی بر چالش‌های طراحی یک الگوی ایرانی. مقاله ارائه‌شده در همایش محتوای ملی در فضای مجازی، تهران.

ارزیابی رعایت معیارهای کنترل واژگان در اصطلاح...

کازرانی، مریم (۱۳۷۸). *ارزیابی اصطلاح‌نامه‌های فارسی بر اساس استاندارد ایزو ۲۷۸۸*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم پزشکی ایران، گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، تهران.

کازرانی، مریم (۱۳۹۰). *ارزیابی اصطلاح‌نامه‌های فارسی استاندارد انسی/نیزو زد ۳۹/۱۹*. پایان‌نامه دکتری. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، تهران.

محمدی، فخرالسادات؛ علیدوستی، سیروس (۱۳۸۶). *فرآیند تدوین اصطلاح‌نامه*. تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.

مرادی، محمد؛ شرافت، امیرحسین (۱۳۸۲). *اصطلاح‌نامه علوم اسلامی: بایدها و راهکارها*: در گفت‌وگو با محمد مرادی. کتاب هفته. ۵۴۹، ۱۸-۱۹.

واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (۱۳۷۶). *اصطلاح‌نامه فلسفه اسلامی*. قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (۱۳۸۶). *اصطلاح‌نامه اخلاق اسلامی*. قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (۱۳۷۸). *اصطلاح‌نامه اصول فقه*. قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (۱۳۹۰). *اصطلاح‌نامه علوم حدیث*. قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (۱۳۷۶). *اصطلاح‌نامه علوم قرآنی*. قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

واحد اصطلاح نامه علوم اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (۱۳۸۲). اصطلاح نامه کلام اسلامی. قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).

واحد اصطلاح نامه علوم اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (۱۳۸۱). اصطلاح نامه منطقی. قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم).
یعقوب نژاد، محمد هادی (۱۳۷۵). درآمدی بر مبانی اصطلاح نامه علوم اسلامی. قم: بوستان کتاب قم.

Dextre Clarke, S. G., & Lie Zeng, M. (2012). From ISO 2788 to ISO25964: the evaluation of thesaurus standards towards interoperability and Data modeling. *Information Standards Quarterly*. 24(1), 20-26.

Greenberg, J. (1993). Intellectual control of visual archives: a comparison between the Art and Architecture Thesaurus and the Library of Congress Thesaurus for Graphic Materials. *Cataloging & classification quarterly*. 16(1), 85-117.

International Organization for Standardization (2011). Thesauri and interoperability with other vocabularies -- Part 1: Thesauri for information retrieval. Retrieved 14 Dec. ۲۰۱۴ from: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail.htm?csnumber=53657.

Shultz, M. (2006). Mapping of medical acronyms and initialisms to medical subject heading (MeSH) across selected systems. *J Med Lib Assoc*. 94(4), 410-414.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی